

จริยธรรมในเด็กและเยาวชน*

Morality in Children and Adolescents

วิลาศลักษณ์ ชั่ววัลลี**

Wiladlak Chuawanlee

บทคัดย่อ

ในบทความนี้จะให้ภาพกว้างของการศึกษาเรื่องจริยธรรม โดยกล่าวถึงความหมายของคุณธรรม จริยธรรม ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กและเยาวชน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม และการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในเด็กและเยาวชน

คำสำคัญ: จริยธรรม ทฤษฎี พัฒนาการ เด็ก เยาวชน

Abstract

This paper provides readers a wide perspective of morality studies which includes the meanings, theories, moral development in children and adolescents, related research, and the development of children and adolescents' morality.

Keywords: morality, theory, development, child, adolescent

* ปรับปรุงจากบทบรรยายในการประชุมวิชาการ เรื่อง “เปิดขอบฟ้าคุณธรรมจริยธรรม” จัดโดยศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม วันที่ 28-29 สิงหาคม 2551 ที่โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ กรุงเทพฯ

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คุณธรรมจริยธรรมในเด็กและเยาวชน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์จะให้สาระความรู้เรื่องจริยธรรม ทั้งในเรื่องของทฤษฎี งานวิจัย และการพัฒนา ทั้งที่เป็นของต่างประเทศและของประเทศไทย สาระในบทความนี้จะ เป็นพื้นฐานที่

ความหมายของค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม

เรามักพูดคำว่า “คุณธรรม” “จริยธรรม” ไปด้วยกัน แล้วคำทั้งสองนี้เหมือนหรือต่างกันอย่างไร

ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2544: 2) ผู้บุกเบิกงานวิจัยด้านจริยธรรมในประเทศไทย จนกระทั่งได้ตั้งทฤษฎีค่านิยมจริยธรรมขึ้นนั้น ได้จำแนกความหมายของคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมไว้ดังนี้

“ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าสำคัญ เช่น การรักษาหน้า ความมีอาวุโส

ส่วนคุณธรรม คือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าดี เช่น ความซื่อสัตย์ วินัย ประหยัด ฯลฯ ฉะนั้น ลักษณะบางอย่างจึงอาจเป็นทั้งคุณธรรมและค่านิยมไปพร้อมกัน เช่น ความกตัญญูในสังคมไทย ซึ่งเป็นลักษณะที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าสำคัญและดีงาม

จริยธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อคุณธรรมหรือค่านิยมตั้งแต่สองตัวขึ้นไปเกิดขัดแย้งกัน ทำให้คนตกอยู่

ในสภาพที่ต้องตัดสินใจ หรือต้องแก้ปัญหา คนในสภาพนี้มีทางเลือกหลายทางเลือก ทางเลือกบาง

อย่างแสดงว่ามีจริยธรรมสูง เลือกอย่างอื่นแสดงว่ามีจริยธรรมต่ำ”

ดังนั้นในบทความนี้เมื่อกล่าวถึงคุณธรรมและจริยธรรมไปด้วยกัน จึงหมายรวมถึงสิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งดี และการตัดสินใจเลือกกระทำหรือแก้ปัญหาที่แสดงถึงการมีจริยธรรมที่สูงกว่า ใน

สำคัญให้แก่ผู้ที่สนใจจะศึกษาวิจัยและพัฒนาจริยธรรมของเด็กและเยาวชนอย่างลึกซึ้งในประเด็นต่างๆต่อไป โดยจะเริ่มที่ความหมายของคุณธรรมจริยธรรมก่อน

บทความนี้จะใช้คำว่าจริยธรรมเป็นส่วนมาก เพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัยส่วนใหญ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ใช้คำว่า “Morality”

สิ่งที่นักวิชาการทางจริยธรรมศึกษา มักเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของจริยธรรม 3 ด้าน (Sigelman & Rider, 2003: 346) ซึ่งได้แก่

1) องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective component) เป็นความรู้สึก ที่เกี่ยวกับการกระทำผิดและถูก และเป็นความรู้สึกที่กระตุ้นให้คิดและทำในสิ่งที่ถูกผิด (เช่น ความรู้สึกผิด ความรู้สึกเอือมอาทรต่อผู้อื่น)

2) องค์ประกอบด้านการรู้คิด (Cognitive component) เป็นเรื่องการตัดสินใจของบุคคลที่จะกระทำ และเป็นเรื่องที่ว่า คนเราคิดอย่างไรกับความผิดถูก

3) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม (Behavioral component) เป็นพฤติกรรมของบุคคล เช่น เมื่ออยู่ในสถานการณ์หนึ่ง บุคคลจะ โกงหรือไม่ หรือจะช่วยเหลือผู้อื่นหรือไม่ เป็นต้น

ทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมอาจแบ่งเป็นทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic theory) กลุ่มทฤษฎีพัฒนาการและการรู้คิด (Cognitive-development theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

(Social learning theory) และทฤษฎีของนักจิตวิทยาไทย คือ ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์

ฟรอยด์ (Freud) เชื่อว่า บุคลิกภาพของคนเรามี 3 องค์ประกอบ คือ อิด (Id) เป็นส่วนที่เห็นแก่ตัวและไม่มีเหตุผล อีโก้ (Ego) เป็นส่วนเหตุผล และซูเปอร์อีโก้ (Superego) เป็นส่วนจริยธรรม เป็นมโนสำนึก มีหน้าที่สำคัญคือ การทำให้แน่ใจว่าแผนการที่อีโก้สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของอิดนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ฟรอยด์เชื่อว่าทารกและเด็กวัยเตาะแตะยังไม่มีซูเปอร์อีโก้ ดังนั้นเด็กในวัยนี้จะทำตามแรงขับที่เห็นแก่ตัวของตน ถ้าพ่อแม่ไม่ควบคุม

ในช่วงอายุ 3-6 ปี ซึ่งเป็นขั้นเพศ (Phallic Stage) ของพัฒนาการทางเพศตามทฤษฎีของฟรอยด์ เป็นช่วงที่ฟรอยด์กล่าวว่า ซูเปอร์อีโก้จะก่อตัวขึ้น เพื่อการแก้ไขความขัดแย้งในเรื่องที่เด็กรักพ่อแม่ที่มีเพศตรงข้ามกับตน (Oedipus and electra complexes) เด็กชายจะเลียนแบบและยอมรับแบบแผนพฤติกรรมของพ่อ และยังซึมซับรับเอามาตรฐานทางจริยธรรม (Internalize) ของพ่อมาด้วย ส่วนเด็กหญิงจะเทียบเคียงกับแม่ของตน และยอมรับมาตรฐานทางจริยธรรมของแม่มา การที่เรามีซูเปอร์อีโก้ก็เปรียบเสมือนมีพ่อแม่อยู่ในใจเสมอ แม้ว่าจะไม่มีใครมาคอยบอกว่าอะไรถูกอะไรผิด หรือไม่มีใครมากระตุ้นความรู้สึกละอายใจหรือความรู้สึกผิดเมื่อคิดจะกระทำผิด ฟรอยด์เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญในส่วนอารมณ์ความรู้สึกของจริยธรรม

กลุ่มทฤษฎีพัฒนาการและการรู้คิด

ในกลุ่มนี้จะกล่าวถึงสองทฤษฎีคือ ทฤษฎีจริยธรรมของพ็ออาเจท์ (Piaget's theory) และทฤษฎีเหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg's Theory)

ทฤษฎีจริยธรรมของพ็ออาเจท์ พ็ออาเจท์เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมขึ้นกับพัฒนาการทางสังคมและการรู้คิด และจะคลี่คลายตามขั้นพัฒนาการ นักทฤษฎีกลุ่มนี้สนใจว่าบุคคลตัดสินใจอย่างไรมากกว่าสิ่งที่บุคคลตัดสินใจหรือกระทำ เพราะคนสองคนอาจตัดสินใจเหมือนกัน แต่เหตุผลของการตัดสินใจอาจแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงก็ได้ พ็ออาเจท์ศึกษาคำตอบของเด็กชาวสวิสโดยเสนอสถานการณ์ทางจริยธรรมที่ต้องเลือก ให้เด็กคิด ตัวอย่างเช่น เรื่องของเด็กสองคน เด็กคนหนึ่งทำถ้วยแตก 15 ใบในงานเลี้ยงที่เขาได้รับเชิญ ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งทำถ้วยแตก 1 ใบในขณะที่แอบหยิบขวดแชมเปญในตู้มา และจากคำตอบของเด็กๆ พ็ออาเจท์นำมาสร้างเป็นทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

1. เด็กก่อนวัยเรียนยังอยู่ในช่วงก่อนจริยธรรม (Premoral) และมีความเข้าใจเล็กน้อยเกี่ยวกับกฎต่างๆ
2. เด็กในช่วง 6-10 ปี ยึดกฎเป็นเรื่องจริงจัง เชื่อว่ากฎเป็นสิ่งที่พ่อแม่หรือผู้ที่มีอำนาจกำหนดมาเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามด้วยความเคารพ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ เด็กๆเชื่อว่าการละเมิดกฎเป็นความผิดในขนาดที่ทำให้เกิดความเสียหาย แม้ว่าผู้ละเมิดไม่ได้ตั้งใจก็ตาม (ดังเช่นเด็กที่ทำถ้วยแตก 15 ใบ)
3. เด็กอายุ 10 หรือ 11 ปี ส่วนมากเข้าสู่ขั้นสุดท้ายของพัฒนาการทางจริยธรรม ซึ่งเห็นว่ากฎคือข้อตกลงระหว่างบุคคล ข้อตกลงเหล่านี้สามารถ

เปลี่ยนแปลงได้โดยความเห็นเป็นเอกฉันท์ของบุคคลเหล่านั้น เด็กๆจะมองที่เจตนาของผู้กระทำว่าดีหรือไม่ดี จากตัวอย่างคำถามข้างต้น เด็กที่ทำด้วยแต่ก 1 ใบ ซนมากกว่า

ทฤษฎีเหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก
โคลเบอร์กได้รับแรงบันดาลใจจากพือาเจท์ผู้บุกเบิกเรื่องพัฒนาการทางจริยธรรม และได้ตั้งทฤษฎีพัฒนาการและการรู้คิดทางจริยธรรม (Kohlberg's cognitive-developmental theory) โคลเบอร์กเริ่มงานของเขาโดยการถามเด็กวัย 10 13 และ 16 ปี หลายคำถามที่เป็นสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยธรรม (Moral dilemmas) ตัวอย่างเช่น เรื่องของผู้ป่วยหญิงที่เป็นมะเร็งขั้นร้ายแรงที่มีความเจ็บปวดทรมาน และเธอได้ขอให้แพทย์ให้ยาเพื่อกระทำการุณยฆาตแก่เธอ ซึ่งเป็นเรื่องผิดกฎหมาย แต่แพทย์ก็คิดจะทำตามคำขอของเธอ เป้าหมายของโคลเบอร์กคือ ต้องการทราบว่าแต่ละคนคิดอย่างไร ไม่ใช่ทำให้คนตอบว่าเห็นด้วยหรือไม่ในเรื่องการให้ยา ผู้ตอบแต่ละขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมจะสนับสนุนการกระทำที่เป็นทางเลือกใดทางเลือกหนึ่งด้วยเหตุผลที่ต่างกันไป

ระดับของการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กมี 3 ระดับ แต่ละระดับมี 2 ขั้น ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์

(Preconventional morality) (อายุ 2-10 ปี) ระดับนี้เด็กยังไม่รับ (Internalize) เอากฎเกณฑ์ภายนอกมาเป็นของตน เด็กยอมตามกฎที่มีอำนาจกำหนดมา ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ หรือเพื่อที่ตนจะได้รับรางวัล ระดับนี้แบ่งเป็นสองขั้นย่อย คือ

ขั้นย่อยที่ 1 ยึดหลักหลบหลีกการถูกลงโทษทางกาย (2-7 ปี) ความดีหรือความเลวของ

การกระทำอยู่ที่ผลของการกระทำ เด็กอาจไม่เห็นว่าการกระทำนั้นผิด ถ้าทำแล้วไม่ถูกลงโทษ การกระทำไหนที่ถูกลงโทษรุนแรงมาก เด็กจะคิดว่าการกระทำนั้นยังผิดมาก

ขั้นย่อยที่ 2 ยึดหลักการแสวงหารางวัลที่เป็นวัตถุประสงค์ของ (7-10 ปี) เด็กในขั้นนี้ยอมทำตามกฎเกณฑ์เพื่อได้รับรางวัลหรือเพื่อบรรเทาความพึงพอใจส่วนตน

ระดับที่ 2 ระดับตามกฎเกณฑ์

(Conventional morality) (อายุ 10-16 ปี) ระดับนี้บุคคลรับเอาค่านิยมหลายอย่างทางจริยธรรมมาเป็นของตน บุคคลพยายามเชื่อฟังกฎที่คนอื่นกำหนดมาให้ (เช่น พ่อ แม่ เพื่อน รัฐบาล) เพื่อให้เขายอมรับตน และเห็นความดีของตน หรือเพื่อรักษาระเบียบของสังคม บุคคลเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่นและนำมาพิจารณาอย่างจริงจัง ระดับนี้แบ่งเป็นสองขั้นย่อย ดังนี้

ขั้นย่อยที่ 3 ยึดหลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (10-13 ปี) สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ทำให้คนอื่นพอใจหรือยอมรับ บุคคลจะตัดสินใจโดยดูที่เจตนา และเห็นว่าการเป็นคนดีเป็นสิ่งสำคัญ

ขั้นย่อยที่ 4 ยึดหลักการทำตามหน้าที่ (13-16 ปี) เคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของศาสนา เหตุผลของการทำตามกฎเกณฑ์คือ เชื่อว่ากฎและกฎหมายจะรักษาระเบียบของสังคมที่ควรคงไว้ได้ การทำหน้าที่ของตนและการเคารพกฎหมายและระเบียบเป็นสิ่งที่มีค่า

ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์

(Postconventional morality) (อายุ 16- ผู้ใหญ่) ระดับนี้บุคคลให้ความหมายของความถูกต้องใน

ระดับที่เหนือไปกว่ากฎเกณฑ์ของกลุ่มทางสังคม หรือของผู้มีอำนาจ และเริ่มให้ความสนใจแก่ มุมมองของบุคคลทุกคน ระดับนี้มีขั้นย่อย 2 ขั้น ดังนี้

ขั้นย่อยที่ 5 ยึดหลักการควบคุมตนเอง (16 ปีถึงผู้ใหญ่ตอนต้น) บุคคลเข้าใจวัตถุประสงค์ของ กฎหมายว่ามีเจตนาให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี

ขั้นย่อยที่ 6 ยึดหลักอุดมคติสากล ในขั้นนี้ บุคคลให้ความหมายของความถูกต้องบนพื้นฐานของ กฎเกณฑ์ที่ตนสร้างขึ้น (Self-formulated principles) ซึ่งกว้างและเป็นสากลในเชิงปฏิบัติ ไม่ใช่เพียง กฎเกณฑ์ที่ตนชอบ แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่เคารพบุคคล ทุกคน เคารพสิทธิของทุกคน ทุกศาสนา หรือผู้นำ ทางจริยธรรม โคลเบอร์เกอร์เห็นว่าขั้นที่ 6 เป็นขั้นการ ให้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่เป็นอุดมคติ ยากจะพบเห็น

พฤติกรรมจริยธรรม: ทฤษฎีการเรียนรู้ทาง สังคม

นักทฤษฎีการเรียนรู้ เช่น อัลเบิร์ต แบนดูรา (Bandura, 1986) เชื่อว่า พฤติกรรมจริยธรรมเกิดจาก การเรียนรู้เหมือนพฤติกรรมอื่นๆ โดยผ่าน กระบวนการเสริมแรงและการลงโทษ และเรียนรู้ จากการสังเกต นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า พฤติกรรม จริยธรรมขึ้นกับสถานการณ์ที่บุคคลเผชิญใน ขณะนั้น (Situational-specific behavior) มากกว่า เป็นจิตลักษณะ (Trait) พฤติกรรมจริยธรรมจะแสดง ออกมาในสถานการณ์ที่เอื้อต่อการแสดงพฤติกรรม นั้นๆ เช่น การโกง การช่วยเหลือ

จากทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า แต่ละทฤษฎีหรือกลุ่มทฤษฎีให้ความสนใจหรือมี จุดเน้นที่แตกต่างกัน โดยทฤษฎีจิตวิเคราะห์สนใจที่ บุคลิกภาพของบุคคล ทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการและการ

รู้คิดสนใจเหตุผลที่บุคคลตัดสินใจกระทำหรือไม่ กระทำพฤติกรรมจริยธรรม ซึ่งเหตุผลดังกล่าวจะ ขึ้นกับพัฒนาการด้านการรู้คิดของบุคคล และทฤษฎี การเรียนรู้ทางสังคมเน้นเรื่องการเรียนรู้และให้ ความสำคัญกับปัจจัยสถานการณ์

ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกและการรู้คิด กับพฤติกรรมจริยธรรม

สำหรับองค์ประกอบด้านความรู้สึกของ จริยธรรม นักจิตวิทยาบางท่านใช้คำว่า “The ‘moral’ emotions” ซึ่งมีผู้ศึกษามากขึ้นว่า อารมณ์และการ จัดการกับอารมณ์มีบทบาทอย่างไรต่อพฤติกรรม จริยธรรมของบุคคล เช่น ความรู้สึกผิด (Guilt) และ ความรู้สึกละอาย (Shame) มีความเกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมจริยธรรมหรือไม่ ความรู้สึกผิดมักจะ หมายถึงความรู้สึกเสียใจต่อการกระทำผิด แต่ ความรู้สึกผิดจะไม่กระทบต่อเอกลักษณ์สำคัญของ บุคคล ส่วนความรู้สึกละอาย มีฐานมาจากความรู้สึก ผิดหวัง ความรู้สึกที่ไม่กระตือรือร้น หดหนทาง เป็นความรู้สึกที่ถูกกระตุ้นจากเหตุการณ์ที่บุคคล รู้สึกเกลียดชังตนเอง คนที่รู้สึกละอายจะลดคุณค่า ตนเองหรือวิจารณ์ตนเอง รู้สึกว่าตนมีข้อบกพร่อง จึงมักหลีกเลี่ยงหรือหลบซ่อนจากบุคคลอื่นๆ (Eisenberg, 2000) ความรู้สึกสองแบบนี้มักเกิด ด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเด็กๆ (Ferguson et al, 1999 cited in Eisenberg, 2000) ความสัมพันธ์ ระหว่างความรู้สึกทั้งสองกับพฤติกรรมจริยธรรมคือ คนที่มีความรู้สึกละอายมักไม่พยายามที่จะแก้การ กระทำผิดของตนให้ถูกต้อง ส่วนคนที่รู้สึกผิดจะมี แรงกระตุ้นที่จะสู่สภาพเดิม ที่จะสารภาพ และขอ

โทษมากกว่าที่จะหลีกเลี่ยง (Tangney, 1998; Tangney, Marschall, Rosenberg, Barlow & Wagner, unpublished data, cited in Eisenberg, 2000)

องค์ประกอบด้านการรู้คิดที่มีผู้ศึกษาว่ามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมจริยธรรมหรือไม่เป็นเรื่องของเหตุผลเชิงจริยธรรม บลาสซี (Blasi, 1980) ได้ทบทวนงานวิจัยหลายเรื่องที่หาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมจริยธรรม พบว่า บุคคลที่กระทำผิดกฎหมาย เช่น ค้าสารเสพติด การลอบวางเพลิง การกระทำรุนแรง มีแนวโน้มที่จะใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่ต่ำกว่าผู้ที่ไม่ได้กระทำผิดกฎหมาย ส่วนเหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมซื่อสัตย์ที่ศึกษาในห้องทดลอง 7 จาก 17 การทดลองที่ไม่พบความสัมพันธ์ อีก 3 การทดลองที่ให้ผลสนับสนุนบางส่วน คือพบความสัมพันธ์กับความซื่อสัตย์แบบหนึ่ง แต่ไม่พบความสัมพันธ์กับความซื่อสัตย์อีกแบบหนึ่ง สำหรับพฤติกรรมเอื้ออาทรก็พบผลที่สนับสนุนอยู่บ้าง แต่ไม่เข้มแข็ง เช่นเดียวกับพฤติกรรมซื่อสัตย์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลการสังเคราะห์งานวิจัยของบลาสซี (Blasi, 1980) มีหลักฐานสนับสนุนถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างการมีเหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมจริยธรรมในบางพฤติกรรม แต่ในบางพฤติกรรมก็ยังไม่มีความสัมพันธ์ที่หนักแน่นพอ

ในประเทศไทยมีงานวิจัยของดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินีก (2520) ที่ทำการวิจัยเชิงสหสัมพันธ์และเชิงทดลองพบว่า พฤติกรรมโกงมีความสัมพันธ์ทางลบกับเจตคติเชิงจริยธรรม และงานวิจัยของโกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ (2545) ที่ทำการฝึกการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับครูอาจารย์โรงเรียนประถมศึกษา พบว่า

ผลการฝึกเต็มโปรแกรม นอกจากจะทำให้ครูอาจารย์มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงขึ้นแล้ว ยังทำให้มีเจตคติต่อพฤติกรรมจริยธรรมสูงขึ้น และมีพฤติกรรมจริยธรรมหลังการฝึก 3 เดือนสูงขึ้นด้วย

ผลการทบทวนงานวิจัยที่แสดงความสัมพันธ์กันระหว่างความรู้สึกรู้คิด และพฤติกรรมจริยธรรม พบผลส่วนมากว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน แต่ยังมีงานวิจัยที่ไม่พบความเกี่ยวข้องซึ่งทำให้ต้องมีการวิเคราะห์กันอย่างลึกซึ้งถึงเงื่อนไขต่างๆ ในแต่ละงานวิจัย หรือทำการสังเคราะห์งานวิจัยต่อไปอีกทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ หรือเป็นไปได้ดังที่ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2550) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมจริยธรรมว่า การที่บุคคลสามารถใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นสูงได้ ยังไม่เพียงพอที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมจริยธรรม แต่จะต้องมีลักษณะทางจิตใจบางประการร่วมด้วย จึงจะทำให้เขามีพฤติกรรมจริยธรรมได้ และจากงานวิจัยเชิงทดลองของดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉินีก (2520) ที่พบว่า ปัจจัยสถานการณ์ เช่น การมีตัวแบบที่ไม่โกงในสถานะของการชะลอการให้รางวัล มีความเกี่ยวข้องอย่างมากต่อการแสดงพฤติกรรมจริยธรรมของเยาวชน

ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม

ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมเป็นทฤษฎีทางจริยธรรมทฤษฎีแรกในประเทศไทย โดยที่ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2538) ได้สร้างนี้ขึ้นจากการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุของพฤติกรรมประเภทต่างๆของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทั่ว

ประเทศ งานวิจัยพื้นฐานนี้เป็นงานวิจัย 3 ประเภท คือ งานวิจัยเชิงความสัมพันธ์ งานวิจัยเชิงทดลอง และงานวิจัยเชิงทดลองพัฒนาหรือเสริมสร้างจิตลักษณะบางประการ ในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของพฤติกรรม ทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรมใช้รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยมที่ศึกษาทั้งสาเหตุจากภายใน เช่น ลักษณะทางจิต บุคลิกภาพ และสถานการณ์ภายนอก เช่น การอบรมเลี้ยงดู การเห็นแบบอย่างจากเพื่อน และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตลักษณะที่สำคัญหลายเรื่อง เช่น ทฤษฎีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เป็นต้น

ต้นไม้อัจฉริยะธรรมมี 3 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นดอกผลของต้นไม้อัจฉริยะธรรม ซึ่งก็คือ พฤติกรรมของคนดี คือคนที่ทำความดี ละเว้นความชั่ว พฤติกรรมของคนเก่งคือ คนที่ทำงาน ประกอบอาชีพด้วยความขยันขันแข็ง ทำเพื่อส่วนรวม การที่จะเป็นคนเช่นนี้ได้ต้องเกิดจากสาเหตุที่ดี ที่มาจากส่วนของลำต้นคือ 1) มีลักษณะทางจิตที่เหมาะสม ได้แก่ การมีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรมนั้นๆ 2) มีเหตุผลเชิงจริยธรรมที่เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นหรือส่วนรวม หรือด้วยหลักคุณธรรมสากล 3) มีลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตน 4) มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ 5) มีความเชื่ออำนาจในตน

นอกจากลักษณะทางจิตใจดังกล่าวแล้ว พฤติกรรมของคนดีคนเก่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ คือ มีสติปัญญาหรือความเฉลียวฉลาด มีสุขภาพจิตดี และมีประสบการณ์ทางสังคม รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ลักษณะพื้นฐานนี้เปรียบเสมือนรากที่หาอาหารมาเลี้ยงลำต้น จึงจัดเป็นสาเหตุสำคัญของการพัฒนาลักษณะทางจิต 5 ประการที่ลำต้นซึ่งจะก่อให้เกิดผลเป็นคนดี คนเก่ง ซึ่งเป็นส่วนของดอกและผลของต้นไม้อัจฉริยะธรรม

พัฒนาการทางจริยธรรม

ผู้ใหญ่โดยทั่วไปเห็นว่า ทารกยังไม่มีความรู้สึกลึกซึ้ง การที่ทารกหยิบของเล่นของคนอื่นไป ผู้ใหญ่ก็ไม่คิดว่าเป็นการขโมย เนื่องจากเด็กยังไม่สามารถประเมินการกระทำของตนเองโดยเทียบกับมาตรฐานทางจริยธรรมได้ สำหรับเด็กตั้งแต่ 3 ขวบยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จะอยู่ในระดับก่อนกฎเกณฑ์ ที่เด็กยังยึดหลักการเลี้ยงการถูกลงโทษและการแสวงหารางวัล เด็กมองว่าพฤติกรรมที่ถูกคือพฤติกรรมที่ได้รับรางวัล และพฤติกรรมที่ผิดคือพฤติกรรมที่ถูกลงโทษ

ในเรื่องเหตุเชิงจริยธรรม พือาเจท์บอกว่า ขึ้นกับพัฒนาการทางการรู้คิด และเด็กจะพิจารณาการกระทำว่าผิดหรือถูกตามผลของการกระทำนั้นๆ มากกว่าการคิดถึงเจตนาของผู้กระทำ (ดังตัวอย่างเรื่องการทำด้วยแตร) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของเนลสัน (Nelson, 1980) ที่ศึกษาเด็กอายุ 3-4 ขวบ และ 6-8 ขวบ โดยการเล่าเรื่องที่เด็กโยนลูกบอลไปที่เด็กอีกคนหนึ่ง งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า เด็ก 3 ขวบเริ่มตัดสินทางจริยธรรมโดยดูที่เจตนา และเด็กเห็นว่าการกระทำที่มาจากเจตนาที่ดี คือโยนลูกบอลไปที่เพื่อนเพราะต้องการเล่นกับเพื่อน ดีกว่าเด็กที่ต้องการทำให้เพื่อนเจ็บ ไม่ว่าผลของการกระทำจะเป็นอย่างไร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เด็กสามารถตัดสินในเชิงจริยธรรมได้ โดยดูทั้งเจตนาของผู้กระทำและผลของการกระทำ นอกจากนี้ก็มีผลการวิจัยของคนอื่นๆ (e.g., Zelazo, Helwig, & Lau, 1996) ที่อาจสรุปได้ว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับความเห็นของพือาเจท์ที่ว่า เด็กเล็กจะให้ความสำคัญกับผลของการกระทำมากกว่า และให้ความสำคัญกับเจตนาบ่อย

กว่าเมื่อเทียบกับเด็กโต แต่เด็กก็สามารถพิจารณาทั้งในเรื่องเจตนาและผลของการกระทำในเวลาเดียวกันได้ ซึ่งในส่วนหลังนี้ไม่เป็นไปตามทฤษฎีของพ็อทท์

ในประเทศไทย ดวงเดือน พันธุนาวัน (2538) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของคนไทยตามทฤษฎีของโคลเบอร์กมาเป็นเวลานานได้กล่าวว่า ตามทฤษฎีนี้ วัยรุ่นอายุ 16 ปีขึ้นไปควรอยู่ชั้น 4 แต่จากผลการวิจัยกว่า 10 เรื่องในประเทศไทย พบว่าบุคคลที่อายุ 16 ปีหรือกว่านั้น จนเป็นผู้ใหญ่อายุ 60 ปี ส่วนใหญ่ (50%) เหตุผลเชิงจริยธรรมหยุดอยู่ที่ชั้น 3 คือ ชั้นทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ และวัยรุ่นและผู้ใหญ่อีกจำนวนหนึ่ง (30%) หยุดชะงักในชั้นที่ต่ำกว่านี้ คือชั้น 2 เป็นชั้นที่ตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำเนื่องจากมีเจตนาต้องการรางวัลที่เป็นวัตถุสิ่งของ และมีอีกจำนวนหนึ่ง (ประมาณ 20%) ที่อยู่ชั้นที่ 4 คือยึดกฎระเบียบ กฎหมาย ตามตัวอักษรอย่างเคร่งครัด และผู้ใหญ่ร้อยละสองในสองขั้นสุดท้าย

งานวิจัยด้านจริยธรรม

งานวิจัยที่จะกล่าวต่อไปจะเป็นเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรม และงานวิจัยที่พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในเด็กและเยาวชน รวมทั้งการฝึกอบรมคุณธรรมขององค์กรต่างๆ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุนาวัน (2550) ได้ทำการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยรวบรวมงานวิจัยได้ประมาณ 600 เรื่อง และทำการสังเคราะห์งานวิจัยที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพแล้วจำนวน 350

เรื่อง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ดวงเดือน พันธุนาวัน ได้ศึกษาถึงปัจจัยเชิงสาเหตุของพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในเด็กก่อนวัยเรียนและนักเรียนระดับประถมศึกษา ในเรื่องพฤติกรรมวินัยในตนเอง ศึกษา นักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเรื่องพฤติกรรมอนุรักษ์และประหยัด พฤติกรรมตามกฎระเบียบวินัย พฤติกรรมก้าวร้าว พฤติกรรมรับผิดชอบ และพฤติกรรมพลเมืองดี และศึกษานิสิตนักศึกษาในเรื่องพฤติกรรมเอื้ออาทร และพฤติกรรมพลเมืองดี ซึ่งพบผลที่น่าสนใจ ดังนี้

ปัจจัยเชิงสาเหตุที่เป็นสถานการณ์ ที่พบสอดคล้องกันทั้งของพฤติกรรมวินัยในตนเอง พฤติกรรมอนุรักษ์ (ซึ่งหมายรวมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ สิ่งมีชีวิต) พฤติกรรมปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัย พฤติกรรมก้าวร้าว น้อย พฤติกรรมรับผิดชอบ และพฤติกรรมพลเมืองดี คือปัจจัยสถานการณ์ในครอบครัวที่เป็น*การอบรมเลี้ยงดู*แบบรักสนับสนุนและใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ การอบรมแบบประชาธิปไตยก็พบว่าเป็นปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมวินัยในตนเอง พฤติกรรมการมีระเบียบวินัย และพฤติกรรมก้าวร้าว น้อย *การเห็นแบบอย่างที่ดี*ก็มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมจริยธรรมหลายประการ ได้แก่ พฤติกรรมก้าวร้าว น้อย พฤติกรรมรับผิดชอบ และพฤติกรรมพลเมืองดี นอกจากนี้*การมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว*ก็มีความเกี่ยวข้องกับการมีระเบียบวินัยที่ดี และการก้าวร้าว น้อยของนักเรียนด้วย ส่วนปัจจัยโรงเรียน พบว่า*ความสัมพันธ์ที่ดีกับครู*สัมพันธ์กับการมีวินัยในตนเองของนักเรียน และความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน *การคบเพื่อน*ที่เหมาะสมก็เกี่ยวข้องกับการ

มีพฤติกรรมก้าวร้าวน้อย และพฤติกรรมเอื้ออาทร การสนับสนุนทางสังคม

ส่วนปัจจัยเชิงสาเหตุที่เป็นลักษณะทางจิตใจของเด็กและเยาวชน คุณเดือน พันธุนาวัน (2550) พบว่า **แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์** และ **ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตน** มีความสำคัญต่อพฤติกรรมจริยธรรมหลายประการ ซึ่งได้แก่ พฤติกรรมการมีวินัยในตนเอง พฤติกรรมอนุรักษ์และประหยัด พฤติกรรมการมีระเบียบวินัย และพฤติกรรมรับผิดชอบ ลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนยังเป็นปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมก้าวร้าวน้อย พฤติกรรมเอื้ออาทร และพฤติกรรมพลเมืองดีในนิสิตนักศึกษาด้วย นอกจากนี้ **การมีทัศนคติที่ดีต่อการแสดงพฤติกรรมจริยธรรม** นั้นๆ ซึ่งได้แก่ พฤติกรรมอนุรักษ์และประหยัด พฤติกรรมระเบียบวินัย พฤติกรรมก้าวร้าวน้อย พฤติกรรมรับผิดชอบ พฤติกรรมเอื้ออาทร และพฤติกรรมพลเมืองดีในนิสิตนักศึกษาก็เป็นปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมจริยธรรมนั้นๆ ส่วน **ความเชื่ออำนาจในตน** ก็เป็นปัจจัยเชิงเหตุที่สำคัญของพฤติกรรมอนุรักษ์และประหยัด และพฤติกรรมรับผิดชอบ

กล่าวโดยสรุปคือ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยปัจจัยทั้งภายในตัวบุคคล ซึ่งเป็นคุณลักษณะทางจิตใจที่ดีๆหลายประการ และปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นสถานการณ์แวดล้อม ที่ช่วยส่งเสริมให้บุคคลมีพฤติกรรมจริยธรรมที่เหมาะสมได้

การพัฒนาและฝึกรบมคุณธรรมจริยธรรม

คุณเดือน พันธุนาวัน (2550) ยังได้ประมวลงานวิจัยที่เป็นการฝึกรบมพัฒนาเด็กและเยาวชนให้

มีคุณธรรมจริยธรรม พบว่า นักวิจัยใช้การพัฒนาจิตลักษณะที่เป็นปัจจัยเชิงเหตุของพฤติกรรมจริยธรรมนั้นๆ เช่น การฝึกการควบคุมตนเองเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าว การปรับทัศนคติต่อพฤติกรรมก้าวร้าว การฝึกเหตุผลเชิงจริยธรรมและลักษณะมุ่งอนาคตควบคุมตนเพื่อการปฏิบัติตามกฎจราจร ฝึกความเชื่ออำนาจในตนเพื่อป้องกันโรคเอดส์ และฝึกทักษะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจริยธรรม เช่น การฝึกทักษะการปฏิบัติตามกฎจราจร ฝึกทักษะเพื่อนช่วยเพื่อน ฝึกการแสดงออกอย่างเหมาะสมเพื่อป้องกันโรคเอดส์ เป็นต้น

ดวงเดือน พันธุนาวัน (2548 อ้างถึงในคุณเดือน พันธุนาวัน, 2550) ได้เสนอหลักการการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมบุคคลตามทฤษฎีขั้นไม่จริยธรรมว่า ให้พัฒนาทั้งลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมจริยธรรมไปพร้อมๆกัน แต่ในสัดส่วนที่ต่างกัน เด็กที่เล็กกว่าก็พัฒนาจิตน้อยและพัฒนาพฤติกรรมมาก เมื่อเด็กโตขึ้นก็ให้พัฒนาจิตใจมากและพัฒนาพฤติกรรมน้อยลง การพัฒนาจิตใจก็เช่น การพัฒนาให้รู้จักอดได้รอได้ ให้มีจิตใจเมตตาต่อสัตว์ ส่วนการพัฒนาพฤติกรรมก็เช่น การฝึกให้รู้จักการแปร่งฟันก่อนนอนทุกวัน ให้รู้จักการไหว้ทำความเคารพผู้ใหญ่ การจะพัฒนาลักษณะใดให้อาศัยพื้นฐานความรู้จากงานวิจัย เช่น การฝึกแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ควรเริ่มได้ตั้งแต่เด็กเล็กประมาณอายุ 2 ขวบ เป็นต้น และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก นอกจากนี้การพัฒนาโดยให้เพียงความรู้หรือทัศนคติยังไม่เพียงพอ ต้องพัฒนาลักษณะทางจิตใจและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องด้วย การพัฒนาลักษณะทางจิตเปรียบเสมือนการพัฒนา “หางเสือ” แต่จิตเหล่านี้ยังไม่มีพลังในตัวเอง ต้องพัฒนาที่

“เครื่องยนต์” ด้วย เช่น พัฒนาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตน ควบคุมไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของอ้อมเดือน สดมณี และคณะ (2548) ที่ศึกษาสถานภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย โดยศึกษาสถานภาพการอบรมและการเรียนรู้ขององค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย จำนวนทั้งสิ้น 665 หลักสูตร จาก 367 องค์กร ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2548 พบว่า หลักสูตรส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจหลักศาสนา และเพื่อปฏิบัติธรรม เทคนิคที่ใช้ส่วนใหญ่คือ การบรรยาย ปฏิบัติธรรม และการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรม การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่ดำเนินการอยู่มีรูปแบบที่เหมาะสมในแต่ละกลุ่ม แต่ละวัย เช่น การใช้นิทานสำหรับเด็กเล็ก การใช้ปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องมาช่วยให้การฝึกอบรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การสร้างทัศนคติที่ดีในการปฏิบัติ ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิต

อ้อมเดือน สดมณี และคณะยังได้ศึกษาสถานภาพการเรียนรู้ที่ผ่านสื่อสาธารณะภาครัฐและเอกชน ซึ่งรวมสื่อหนังสือ วารสาร นิตยสารในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยของรัฐ และองค์กรทางศาสนา สื่อโทรทัศน์ รายการวิทยุของสถานีวิทยุในการกำกับดูแลโดยตรงของกรมประชาสัมพันธ์ และรายการวิทยุเฉพาะศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ หนังสือพิมพ์ที่มีคอลัมน์ประจำด้านคุณธรรมจริยธรรมตลอดปี และเว็บไซต์ที่จัดทำโดยองค์กรหลักด้านศาสนา วัด และพระสงฆ์ โดยรวบรวม

ระหว่างปี พ.ศ. 2547-2548 พบว่า ด้านเนื้อหาในหนังสือส่วนใหญ่ใช้การอธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนา เพื่อการนำไปใช้ในวิถีประจำวัน สำหรับหนังสือพิมพ์มี 4 ฉบับ (ในช่วงปี พ.ศ. 2546-2547) ที่มีคอลัมน์ประจำที่เสนอเกี่ยวกับคุณธรรม หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมในบางช่วงเวลา เช่น ตามเทศกาลที่เกี่ยวกับศาสนา ส่วนรายการวิทยุและโทรทัศน์ก็มีรายการธรรมไม่มาก ประกอบกับช่วงออกอากาศจะอยู่ในช่วงเช้านี้ ผู้วิจัยจึงเสนอในเรื่องการเพิ่มคลื่นความถี่และ การจัดช่วงเวลาออกอากาศให้เหมาะสมกับผู้ฟัง รวมทั้งความน่าสนใจของรายการ และควรจัดทำเว็บไซต์ให้มากเพื่อเผยแพร่ไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เสนอให้องค์กรภาครัฐและเอกชนมีข้อมูลที่สำคัญเรื่องการฝึกอบรม เพื่อการติดตามผลการเรียนรู้ การติดตามสถานภาพการเผยแพร่ความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กร และเพื่อการกำหนดทิศทางในอนาคต

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยเรื่องคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน ทั้งในด้านองค์ประกอบ พัฒนาการ ปัจจัยเชิงเหตุ การพัฒนา และการจัดฝึกอบรม จะทำให้เห็นภาพของความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของความรู้ในเรื่องนี้ ซึ่งสามารถเป็นฐานให้ผู้ที่สนใจที่จะศึกษาหรือจะใช้ประโยชน์ในเชิงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน

ในการวิจัยที่ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม นอกจากต้องคำนึงถึงปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น คุณลักษณะทางจิตใจ ดังที่ได้กล่าวมา ก็คงต้องเชื่อมโยงกับปัจจัยภายนอกทั้งในระดับใกล้ตัวเด็ก

และระดับที่ไกลออกไป ดังที่ทฤษฎีระบบนิเวศน์ (Ecological system theory) ของบรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner, 1986) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลเติบโตในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อน ซึ่งมีอิทธิพลต่อตัวเด็ก สิ่งแวดล้อมที่วุ่นไม่เฉพาะสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวเด็ก แต่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ขยายออกไป ตั้งแต่บ้าน โรงเรียน จนถึงโครงสร้างสังคมที่ใหญ่ขึ้น

สำหรับผู้มีหน้าที่พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในเด็กและเยาวชนควรคำนึงถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่เด็กและเยาวชนสามารถได้รับทราบข่าวสารจากสื่อหลายรูปแบบทั่วโลกและสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและต่อคนอื่น ๆ ได้ในหลายลักษณะทั้งโดยตรงตัวต่อตัว และโดยไม่รู้จักกัน แต่ผ่านช่องทางต่างๆ อย่างไม่มีขอบเขต ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มี

เอกสารอ้างอิง

- โกศล มีคุณ และณรงค์ เทียมเมฆ. (2545). *ผลของการฝึกใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่มีต่อจิตลักษณะ และพฤติกรรมจริยธรรมของครู*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2550). *รายงานการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทยและต่างประเทศ*. ทุนอุดหนุนจากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์กรมหาชน).
- อ้อมเดือน สดมณี. (2548). *สถานภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนไทย*. สถาบันวิจัย

อิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนทั้งเรื่องความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมจริยธรรม ซึ่งปรากฏว่า พฤติกรรมจริยธรรมเด็กและเยาวชนมีทั้งในทางสร้างสรรค์ เช่น การสร้างโครงการและมีพฤติกรรมช่วยลดปัจจัยที่ทำให้โลกร้อน และในทางที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น การป่าก่อนหินใส่รถยนต์ การทำร้ายร่างกายผู้อื่นตามตัวแบบในเกมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น การร่วมมือกันของครอบครัว สถานศึกษา และสื่อ รวมทั้งการกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม รวดเร็ว และจริงจังของภาครัฐ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยประคับประคองให้เด็กและเยาวชนของไทยมีความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมจริยธรรมที่ดีงามได้ในสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2544). *ครูกับการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียน*. กรุงเทพฯ: บริษัทส่งเสริมการศึกษาและจริยธรรม.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (ตุลาคม, 2550). *กฎหมายกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม*. *วารสารพัฒนาสังคม*, 9(1), 1-29.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม. (2520). *จริยธรรมของเยาวชนไทย*. รายงานการวิจัยฉบับที่ 21 สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. พฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ถ่ายเอกสาร).

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological Bulletin*, 88,1-45.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development. Research perspective. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Eisenberg, N. (2000). *Emotion, regulation, and moral development. Annual Review. Psychology*, 51,665-697.
- Kreb,K.L.&Dentom,K.(1997).The forms and functions of real-life moral decision-making. *Journal of Moral Education*, 26(2), Retrieved on 28/8/2009 from Academic Search Complete.
- Nelson, S. A. (1980). Factors influencing young children's use of movies and outcomes as moral criteria. *Child Development*, 51, 823-829.
- Sigelman, C. K. & Rider, E. A. (2003). *Life-span human development*. (4th ed) Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Zelazo, P.D., Helwig, C. C., & Lau, A. (1996). Intention, act, and outcome in behavioral prediction and moral judgment. *Child Development*, 67, 2478-2492.